

Albert-Lőrincz Márton

A lovasfogat és hajtói, avagy az erdélyi iskolaügy szabályozása a két világháború között

Honnan indulhatna el az elmélkedés iskoláinkhoz való jogunk kapcsán, ha nem a kisebbségé válás történelmi távlatának kutatásától. A két világháború közötti kisebbségi irodalom foglalkozik az iskolaügy kérdéseivel, folyóiratok is szakosodnak erre. Jóval később, amikor a diktatúrától megtisztulhatott a társadalom, ismét elkezdte kutatni az oktatás múltját a szakma. De van egy kihagyás, egy űr, a diktatúra kora, amikor információzárlatban nőtt fel egy – ma már a derékhadhoz és az időszűk korosztályhoz tartozó – generáció. Továbbgondolhatjuk-e történelmünket, a közelmúlt még élő történelmét, ha a szakmán kívüliek, közemberek alig vagy egyáltalán nem ismerik azt? Úgy érzem, létjogosultsága van a korabeli kisebbségi iskolaügy néhány, a felekezeti oktatásra irányuló problémája fölvilágításának, a fenti okokra való tekintettel.

Platón a nevelést a lovasfogat és a hajtók hasonlaltal definiálta. Minthogy az erdélyi iskolaügy kisebbségi szempontú megközelítésére vállalkozunk, a platóni hasonlat más értelmezést kap: a kisebbségi oktatásra vonatkozó törvénykezésre utal, hiszen a jogi szabályozások, beleértve az alkotmányt, a törvényeket és a dekrétumokat, az addigi iskolai hagyományoktól, a tradicionális iskolarendszertől eltérő mederbe hajtják az anyanyelvi oktatást, kiszorítván az állami iskolai kínálatból, aminek következtében felértékelődik a felekezeti iskolai képzés szerepe. Hogyan is kezdődött el a terelés?

Egy kis emlékeztető

Az első világháború után a történelmi korszakváltás következtében megváltozott állampolgári státuszunk: kisebbségi létbe kerültünk. Az események Európa szeme előtt zajlottak. Az 1919. május 1-i békekonferencián, jó fél esztendővel a *Párizsi Kisebbségi Egyezmény* előtt (1918. december 9.) Wilson amerikai elnök javasolta, hogy dolgozzanak ki egy kisebbségvédelmi dokumentumot a nemzeti önrendelkezés védelmében. A román politika semmilyen akadályát nem látta ennek, az ajánlatot elfogadta. A korábbi, 1918. december 1-i *Gyulafehérvári Határozatok* III. szakaszának 1. és 2. pontjai,¹ valamint a nemzetközi igényeket megfogalmazó *Párizsi Kisebbségi Egyezmény* 2, 8, 9, 10. és 11. pontjai² reményteljes hatalmi „gesztusoknak”

¹ A Gyulafehérvári Határozatok III/1. pontja: „Teljes nemzeti szabadság az együtt lakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.” Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Reprint. Kvár 1944. 209.

A III/2. pont szövege: „Egyenlő jog és teljes autonóm felekezeti szabadság az állam összes felekezeti számára.” Uo. 209.

² A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között Párizsban, 1919. évi december hó 9-én aláírt Szerződés. Az Észak-Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán mint Szövetséges és Társult Főhatalmak, egyrészről, és Románia másrészről. Közreadja Nagy Lajos: *i. m.* 213–221.

2. cikk. „A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának, születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül, az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.

tűntek, mivel megalkották a rendezés elméleti-jogi kereteit. A kisebbségi lét biztató jelekkel köszöntött ránk. Bizakodtunk abban, hogy anyanyelvi iskoláinkban tanulhatnak gyermekeink, bizakodtunk abban, hogy egyházaink a történelem során kivívott pozíciójukat megtarthatják, jogaikat gyakorolhatják. Reményeinket alapozta a Gyulafehérváron megfogalmazott határozatok szellemében írt, 1918. december 29-én kelt 1. számú *Körlevél* is, amelyet a nagyszebeni *Kormányzó Tanács* közoktatásügyi szakosztályának felelőse, Vasile Goldiș a magyar egyházak vezetőihez intézett, amelyben az új helyzetre való figyelmeztetés mellett, ti. hogy egyházi, iskolai és közművelődési ügyekben immár nem Budapesthez, hanem Bukaresthez kell folyamodni, az alábbi ígéretet tette: „Elhatároztuk magunkat ezen ügyek legmesszebbmenő demokratikus és liberális szellemében való kezelésére, miként az a gyulafehérvári nemzetgyűlés határozataiból is folyik.”³ Hitelesnek tűnt Goldiș szava, hiszen a magyar kultúrán érett államférfivá, és magyar barátai, magyar tanulóársai voltak.⁴ A 15 tagú erdélyi *Kormányzó Tanács* (Consiliu Dirigent) rövid ideig gyakorolta hatalmát, Goldiș mindössze négy hónapig állt a rezort élén, számba vehette az örökölt iskolarendszert. Őt Valeriu Braniște követte. Fellépésétől kezdve, szinte azonnal, már a bukaresti elképzelések éreztették hatásukat.

Az oktatásügy kiemelt fontosságát jelzi, hogy a román tanítók már a *Gyulafehérvári Népgyűlés* másodnapján megkezdték a szervezkedést. Megtartották első tanügyi értekezletüket, amelynek folytatása az 1919. január 20-i nagyszebeni találkozó volt. Ezek az üléseken elsősorban a román közoktatás kérdéseit vitatták meg az új helyzetre való tekintettel, de a kisebbségi oktatás kérdését is jó szándékkal közelítették meg. A megfogalmazott közművelődési és politikai alapelvek „valóban szabadelvűek és demokratikusak voltak, [...] a Kormányzó Ta-

Románia minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást, nyilvánosan vagy otthonában, szabadon gyakoroljon, amennyiben ezeknek a gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.” Uo. 215.

8. cikk: „Minden román állampolgár, faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül, a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.

A román Kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem román nyelvű román állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítéseket fognak részesülni.” Uo. 219.

9. cikk: „Azok a román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen hasonló joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják, és vallásukat szabadon gyakorolhatják.” Uo. 219.

10. cikk: „Olyan városokban és kerületekben, ahol a nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ilyen állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.” Uo. 219.

11. cikk: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek, a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.” Uo. 219.

³ Idézi Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben románok és magyarok 1867–1940*. Csíkszereda 2002. 352.

⁴ Mikó Imre írja Goldișról, akinek a „második anyanyelve a magyar”, hogy a Bukarestben élő egykori Kossuth-huszárral, templomépítővel, közíróval, a Bukaresti Közlöny szerkesztőjével, Koós Ferencsel együtt magyar olvasókönyvet adott ki a román népiskolák számára, történelem tankönyveiben a magyar és a román történelmi személyiségek (Decebal és István király, Mátyás király és Mihai Viteazul, Kossuth és Șaguna püspök) együtt jelennek meg, tankönyveiben arra tanít, hogy „nyelve miatt senkit sem szabad gyűlölni”, és hogy a nemzet az együtt élő embereknek, románoknak, magyaroknak, németeknek és másoknak a természettel vívott küzdelme folyamatában alakult ki. Vö. Mikó Imre: *Akik előttem jártak*. Buk. 1976. 133–134.

nács korszakában a gyulafehérvári határozatok szelleme a legtöbb iskolai kérdésben ténylegesen is érvényesült”.⁵ A Kormányzó Tanács fő feladata az erdélyi társadalomnak a királyságbeli adminisztrációval harmonizáló átalakítása volt, de nem vesztette szem elől azokat az ígéreteket sem, amelyeket a kisebbségeknek Gyulafehérváron tettek. Később ezekről a vállalásokról fokozatosan és egyre cinikusabban megfeledeztek, a nacionalista erők nyomásának engedő szűk látókörű állampolitikai érdekeket és nem a demokratikus kiteljesedést tartva szem előtt.

A követendő konkrét irányvonalat Románia alaptörvénye, az 1923. március 28-i Alkotmány fogalmazta meg. Az alkotmány szellemisége határozta meg az egész interbellikus korszak beolvasztó kisebbségpolitikai kurzusát. Az 5, 22, és 24. cikkelyek⁶ kimondták ugyan a szabad nyelvhasználat jogát és a vallásszabadságot, a valóság azonban ezt nem igazolta. A 22. § nyíltan diszkriminatív előírásokat tartalmazott. Az ortodox vallást uralkodó államvallássá nyilvánította, a görög katolikus vallás pedig, azzal indokolva, hogy ez is a románok vallása, kedvezményezett helyzetbe került a többi felekezetekkel szemben, ugyanakkor azt is kimondta, hogy a lelkiismeret szabadsága korlátlan, és hogy az állam az összes vallásfelekezetnek egyenlő szabadságot és védelmet biztosít, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsökbe és az állam szervezeti törvényeibe. A vallásszabadság nyilvánvalóan a külföld számára deklaráltatott.⁷ Az új román Alkotmány Nagy-Románia érdekei szerint íródott, az erdélyi románság is nemegyszer sértőnek, Erdély érdekeit semmibe vevőnek tekintette.

Erdély társadalmi, politikai és kulturális betagozása a Királyságba folyamatosan ment végbe. 1926-ig elvégezték az erre vonatkozó jogi alapozást. Balogh Júlia szerint a „nivellálási” programnak tulajdonképpen három korszakát lehet megkülönböztetni:

a. A Kormányzó Tanács korszaka, amely Ionel Brătianu első miniszterelnöksége (1918. november 29.–1919. szeptember 27.) idejére tehető. Tanügyi szempontból a kolozsvári Oktatásügyi Reszort, valamint a Goldiş és Branişte nevek fémjelzik. A Kormányzó Tanács első és fő feladatként az oktatás helyzetének számbavételét, az oktatás birtokbavételét és a közoktatás átszervezésének koncepcióját jelölte ki. A számbavétel során megállapítható volt, hogy 1918-ban Erdélyben két párhuzamos iskolarendszer létezett: egy *állami* és egy *községi és felekezeti jellegű autonóm iskolarendszer*. Barabás Endre a Román Parlament 1925. május 15-i *Szenátusi Naplója* alapján elkészített leltára szerint⁸ 1918-ban Erdélyben 5347 elemi, 119 polgári, 66

⁵ Bíró Sándor: *i. m.* 352.

⁶ *Románia Alkotmánya.* (Szentesítést nyert 1923. március 28-án, kihirdetett 1923. március 29-én, a Monitorul Oficial 282. számában.) Közli Nagy Lajos: *i. m.* 223–257.

5. §. „A románok faji, nyelvi vagy vallási különbségre való tekintet nélkül élvezik a lelkiismereti szabadságot, a tanszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot, az egyesülési szabadságot, valamint a törvények által megállapított összes szabadságokat és jogokat.” Uo. 223.

22. §. „A lelkiismeret szabadsága korlátlan. Az állam az összes vallásfelekezeteknek egyenlő szabadságot és védelmet biztosít, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsökbe és az állam szervezeti törvényeibe. Az ortodox keresztény egyház és a görög katolikus egyház román egyházak. A román ortodox egyház a románok nagy többségének vallása lévén, az ortodox egyház uralkodó egyház a román államban; a görög katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezetek előtt. A román ortodox egyház a jelenben és jövőben független minden idegen fennhatóságtól, a hitelvek tekintetében azonban megmarad egysége a keleti ökumenikus egyházzal.” Uo. 227.

24. §. „Az oktatás szabad, a külön törvények által megállapított feltételek mellett, amennyiben nem ütközik a közrendbe és a jó erkölcsökbe. Az elemi oktatás kötelező. Ez az oktatás az állam iskoláiban ingyenesen történik.” Uo. 229.

⁷ Vö. Marton József–Jakabffy Tamás: *Az erdélyi katolicizmus századai.* Kvár 1994. 97–99.

⁸ Barabás Endre: *A magyar iskolai helyzet Romániában 1918–1940–1941.* Különlenyomat. Kecskemét 1944. 7. Megj. „A román hivatalos kimutatás a belényesi Görög Katolikus Főgimnáziumot magyar tannyelvűnek veszi, pedig hivatalosan az alsó négy osztály tisztia román volt, míg a felső osztályok inkább magyar–román tannyelvűeknek voltak tekinthetők.” Diószegi László: *A romániai magyarság története 1919–1989. = Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989.* Szerk. D. L.–R. Süle Andrea. Bp. 1990. 23.

közéiskola és 35 tanítóképző, összesen 5567 iskola létezett. Ezekben a tanintézetekben magyarul, románul, németül és más nyelveken folyt az oktatás. Az összes elemi iskolák 48,4%-ában (2588 iskolában) magyarul oktattak. Az adott iskolarendszerben a *felekezeti oktatás* részaránya 46,3% (1840 iskola), az *állami oktatásé* 40,2% (1598 iskola), a *községi autonóm oktatásé* 13,1% (512 iskola) volt. A három iskolatípust aszerint osztjuk meg, hogy ki vállalta magára az iskolafenntartás feladatát. Az állami iskolákat az állami költségvetésből finanszírozták. A felekezeti iskolák fenntartását valamely egyházi főhatóság vállalta magára. A római katolikusok oktatásügyét a katolikus Státus⁹ adminisztrálta. A községi iskolák az illető közösség áldozatvállalása árán működhettek.

1. táblázat. 1918 szeptemberében még működő iskolák jelleg, fokozat és tannyelv szerint a román adminisztrációba került korábban magyarországi területen¹⁰

Iskolák jellege	Elemi népiskola			Polgári iskola			Közéiskola			Tanítóképző			
	Ma	Ro	Né	Ma	Ma	Ro	Né	Ma	Ro	Né	Ma	Ro	Né
	Tanítási nyelv												
Állami	1497	–	–	–	66	–	–	25	–	–	10	–	–
Községi	305	96	26	80	12	–	–	2	–	–	–	–	–
Görögkel.	–	1218	–	–	–	1	–	–	3	–	–	3	–
Görög kat.	–	1078	–	–	–	2	–	1	2	–	–	5	–
Ev.-luth.	8	–	261	–	–	–	–	–	–	9	–	–	3
Római kat.	388	–	–	–	25	–	7	13	–	–	11	–	–
Református	322	–	–	–	3	–	–	9	–	–	3	–	–
Unitárius	26	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–
Izraelita	42	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	2588	2392	287	80	109	3	7	52	5	9	24	8	3
%	48.4	44.7	5.4	1.5	91.6	2.5	5.9	78.8	7.6	13.6	68.6	22.8	8.6
EGYÜTT	5 347 (100%)			119 (100%)			66 (100%)			35 (100%)			
Állami magyar	1 497 (28%)			66 (55.4%)			25 (37.9%)			10 (28.6%)			
Összes felekezeti és autonóm	3 850 (72%)			53 (44.6%)			41 (62.1%)			25 (71.4%)			
Összesen felekezeti magyar	1091 (20%)			43 (36%)			27 (40%)			14 (40%)			

⁹ A Státus a gyulafehérvári Latin Szerzetesek Tanácsa, az egyházi vezetők és a világi, de egyházi hivatást betöltő személyek egyházkormányzati testülete, amely 1690-ben a Diploma Leopoldinumban nyert működési jogot. A Státus megnevezést 1932-ig használták. „A Státus megnevezés abból az időből származik. Amikor Erdély a magyar király főnhatóságát elismerte. Az erről folyó tárgyalások alkalmából pártkülönbség nélkül Erdély valamennyi katolikus képviselője érdekeik megvédésére gyűlésezett. Ezt a gyűlést nevezték Státusnak, amely később az egész önkormányzati intézményre átment.” Egyháziak és világiak sui generis intézménye, amely a püspök jóváhagyásával intézi az egyházmegye iskolai és vagyoni ügyeit. „Az Apostoli Szentszék és Románia között létesített Egyezmény folytán az erdélyi római katolikus Státus többszázados múltja lezáródott. Ezzel szemben az Egyezmény elismeri végleges jelleggel a Státusból átalakuló Egyházmegyei Tanács létjogosultságát.” Heszke Béla: *A kisebbségi katolikus egyház. = Erdélyi Magyar Évkönyv. A kisebbségi magyar polgár kézikönyve.* Braşov/Brassó 1937. 59–63.

¹⁰ Forrás: Barabás Endre: *i. m.* 7.

Magyar nyelven folyt az oktatás 1091 elemi felekezeti iskolában, az összes elemi iskola 20%-ában. Összességében az elemi iskolahálózat 48%-ában oktattak magyarul.

Az oktatás nyelvi megoszlását tekintve, a román állami adminisztrációba került összesen 5567 elemi- és középiskola, valamint képző. Ebből 2773-ban (49,8%) magyarul, 2794-ben (50,2%) más nyelven folyt az oktatás. Román nyelven összesen 2408 (43,25%) egységben tanítottak.

Goldișt tehát 1919. április 1-jétől a közoktatásügyi osztály élén Valeriu Braniște követte. Úgy tűnt, nem lesz törés a Goldiș-vonal követésében. Kezdetben megértéssel közelítette meg a kisebbségek közművelődési és oktatásügyi kérdéseit. Barabás Endre Braniștének egy lényeges alapgagatartására világít rá, amikor megállapítja, hogy: „Nyíltan vallotta, hogy a kisebbségi oktatást általában a felekezeti oktatás továbbfejlesztésével gondolja megoldhatónak.”¹¹ Állami iskolarendszerünk már nincs, de a magyar oktatás továbbvitelére megoldást ajánl. A 15673/1919. számú rendeletével valóban lehetővé tette, hogy a szükségleteknek megfelelően az egyházak új felekezeti iskolákat létesítsenek, pótolván a magyar nyelven való tanulási lehetőségeket, minthogy a román állami iskolarendszerben a tanítás nyelve a román volt. A hatalomváltás előtt magyar állami iskolaként működő, ám később román állami elemi iskolaként alakított felesleges iskolaépületeket is átengedték a felekezeti oktatás céljaira. A dekrétum nyomán püspöki rendelet jelent meg hitvallásos iskolák felállítására.

Ha az összes felekezeti iskolatípusban vizsgáljuk a változásokat, pozitív összképet kapunk, ti. az 1919–20-as tanévben a meglévő 794 hitvallásos iskola mellett még 390 új iskolát létesítettek, ami a magyar felekezeti iskolahálózat 49,11%-os bővülését eredményezte Erdélyben. A magyar tannyelvű felekezeti iskolák száma 1184 lett.

2. táblázat. A magyar felekezeti iskolahálózat a Kormányzó Tanács idején (1918–1920)¹²

Iskolatípus	Róm. kat.		Ref.		Ev.		Unit.		Összesen		
	Régi	Új	Régi	Új	Régi	Új	Régi	Új	Régi	Új	EGYÜTT
Líceum	13	6	9	3	–	–	2	1	24	10	34
Polgári	25	12	3	13	–	3	–	2	28	30	58
Képző	11	2	3	1	–	–	–	–	14	3	17
Felső ker.	1	1	1	4	–	–	–	–	2	5	7
Elemi	370	–	322	319	8	–	26	23	726	342	1068
Összesen	420	21	338	340	8	3	28	26	794	390	1184
EGYÜTT	441		678		11		54		1184		

A katolikus iskolahálózat is bővült, azonban itt a gyarapodás nem számottevő. 21 tanintézmény létesült a meglévő 420 mellé, szemben a reformátusokkal, ahol 319 iskolát indítottak be a meglévő 322 mellett, vagy az unitáriusokkal, ahol 26 új iskola bővítette a meglévő iskolahálózatot. A zsidó iskolákat román tannyelvűvé minősítették át. A meglévő 726 elemi magyar tannyelvű felekezeti iskola száma 1068-ra növekedett, ami közel 44%-os javulást eredményezett. A polgári iskolák száma 28-ról 58-ra nőtt, a növekedés 51,72%-os. A liceumok, képzők és felsőkereskedelmi iskolák száma 40-ről 58-ra emelkedett, ami összességében a felső gimnáziumi hálózat 31%-os gyarapodását jelentette.

¹¹ Barabás Endre: *i. m.* 9.

¹² Forrás: Barabás Endre: *i. m.* 11. Lásd még Diószegi László: *i. m.* 24.

Néhány megjegyzés

1. A hatalomváltáskor meglévő magyar tannyelvű izraelita felekezeti iskolák, szám szerint 42, a román statisztikákban nem szerepelnek a magyar nyelvű iskolák között, ti. már az első tanügyi intézkedések következtében azokat román nyelvűekké alakították át.

2. Barabás Endre adatolása szerint 1497 állami és 305 községi magyar tannyelvű elemi iskola működött az ún. „impériumváltás” pillanatában, ez a felekezeti iskolákkal összeadva összesen 2588 magyar elemi iskolát jelentett.

3. A római katolikus elemi iskolák számának csökkenése mögött az áll, hogy a háború elszegényítette családok gyermekeinek egy része magántanulóként végezte az iskolát. A „nap nap után súlyosabb életviszonyok miatt” az állami leányiskolák megszűntek, és a katolikus lányok emiatt a státusi fiúiskolák rendes vagy magántanulóiként folytatták az iskolát. Ezt az engedményt kényszerűségből eszközölték, annak ellenére, hogy, amint az 1920. évi Státusi jelentés fogalmaz, „nem vagyunk a koedukáció elvi álláspontján”.¹³

4. A magyar tannyelvű elemi iskolák számának a Branişte-határozat szellemében megvalósult növekedése csupán a törvényileg elvett magyar iskolákból adott vissza szimbolikus gesztussal néhányat. Szimbolikus visszaadásnak minősíthető, mivel az újonnan létesített iskolák csak nagy anyagi erőfeszítés által állhattak talpra, egyházi és közösségi vállalás révén.

5. A Kormányzó Tanács nyelvhasználatra és vallásszabadságra vonatkozó 1919. januári dekrétuma elrendelte, hogy „a községi és katonai királyi iskolák ezentúl állami iskoláknak tekintetnek, amelyeknek tannyelve általában román”.¹⁴ A gyakorlati kivitelezés a lehető legegyszerűbben ment végbe: az iskola megnevezésében a magyar megjelölés helyére a román megjelölés került, az állami magyar tannyelvű iskola állami román tannyelvű iskola lett. A dekrétum előírja, hogy a községi, felekezeti, magán- és alapítványi iskolákban a tanítás nyelvét az iskola-fenntartó állapítja meg. A dekrétum már az 1919/20-as tanévtől életbe lépett, és érvényben is maradt a Kormányzó Tanács 1920. április 8-i feloszlatásáig. Az 1919–20-as tanévben Branişte már nem engedélyezte az átadott épületek használatát a magyar oktatás számára, ezeket román állami tulajdonnak tekintette, de az iskolalétesítés lehetőségét nem tiltotta meg. Ezt a lehetőséget használták ki a felekezeti oktatás elkötelezett vezetői akkor, amikor új iskolák beindítására kértek miniszteri engedélyeket.

7. A törvényes rendelkezések alapján az állami iskolák hivatalos oktatási nyelve a román. A Kormányzó Tanács, noha engedélyezte, hogy a községi és királyi katolikus iskolákban átmenetileg használhatják a magyart mint oktatási nyelvet, azt is kijelentette, hogy később itt is áttérnek a román nyelvre.

8. Már az első, 1919. aug. 12-i általános agrártörvény, amelyet a Kormányzó Tanács Ionel Brătianu első miniszterelnöksége alatt hozott (1918. nov. 29.–1919. szept. 27.), az egyházi birtok kisajátítása révén előrejelezte a román politikai elit szándékait, de a felekezeti iskolákat fenntartó vagyon kisajátítását még nem érintette. A törvény lehetővé tette az iskolai és nevelési célokat szolgáló birtokok mentesítését.

b. *Az Averescu-kormányzat* (1919. december 13.–1921. december 17) alatt dolgozták ki az első földbirtoktörvényt, amely módot adott arra, hogy az állam kisajátíthassa az alapítványi iskolák birtokait. Valeriu Branişte kezében volt az oktatásügy. Ez az a korszak, amelyben megkezdődött a magyar egyházak korlátozása, a püspökök megfélemlítése, a katolikus Státus mű-

¹³ *Az Erdélyi Rom. Kath. Státus Igazgatótanácsának Jelentése az 1920. szeptember 29-ére összehívott Státusgyűlés részére.* Cluj (Kvár) 1920. 12.

¹⁴ Biró Sándor: *i. m.* 352.

ködésének visszaszorítása, a teológiai tanárok és a főgimnáziumi tantestület egy részének kijárási és vendégfogadási tilalma.

Averescu tábornok miniszterelnöksége idején lépett életbe a második, 1921. július 30-i erdélyi földreformtörvény,¹⁵ amelyet Garofild agrárminiszter szorgalmazott. Ez a törvény már világosan kimondta „*az erkölcsi testületek mezőgazdasági birtokainak kötelező, teljes kisajátítását*”. A nagybirtokok és az egyházi ingatlanok kisajátítása egyrészt a magyar és nem ortodox népesség gyengítését, másrészt a román és ortodox elem megerősítését szolgálta. A szekularizációnak ilyen drasztikus törvényesítése a felekezeti oktatás ellehetetlenedését vonta maga után. Az egyházak földbirtokvagyonának 84,55%-át szekularizálta a román állam.

3. táblázat. A magyar egyházak földbirtokvagyonja az agrárreform előtt és után (kataszterális holdban)¹⁶

Felekezet	A reform előtt	Kisajátított földbirtok	Megmaradt
Róm. kat.	290 649	277 645 (95,52%)	13 004 (4,48%)
Református	62 148	25 222 (40,58%)	36 92 (59,42%)
Unitárius	17 916	11 389 (63,57%)	6 527 (36,43%)
Magyar evang.	1 041	73 (7,01%)	968 (92,99%)
Összesen	371 754	314 329 (84,55%)	57425 (25,45%)

A kisajátítás legnagyobb mértékben a római katolikus egyházat sújtotta, azt az intézményt, amelynek korábban a legnagyobb vagyona volt. Később a vagyonesztés komoly anyagi hiátust jelentett az iskolafenntartás tekintetében.

c. *Brătianu második kormánya* (1922. január 19.–1926. március 30.) alatt, Constantin Anghelescu közoktatásügyi minisztersége idején láttak napvilágot azok a magánoktatást, valamint az elemi és középfokú oktatást szabályozó törvények, amelyek a magyar oktatás elsovasztását alapozták meg.¹⁷

Ebben a periódusban készült el Románia új, 138 cikkelyt tartalmazó, 8 címre (fejezetre) felosztott Alkotmánya, amelynek 1. §-a leszögezi: „A román királyság egységes és oszthatatlan nemzeti állam.” Az új alkotmányt 1923. március 28-án fogadták el, és 1923. március 29-én tették közzé a Monitorul Oficial 282. számában.¹⁸

Az új alaptörvény több diszkriminatív intézkedéssel legalizálta az államalkotó, de kisebbségbe került összes etnikum elsovasztásának lehetőségét, olyan eszközt adott az uralkodó nemzet kezébe, amely a nemzetpolitikai stratégia szellemében visszaélésekre is legális keretet teremtett, amire nem is lett volna szükség, hiszen a törvény önmagában is kisebbségsovasztó intézkedéseket írt elő.

Az új alkotmány nem szabályozta a kisebbségi nyelvhasználatot. A 126. cikkely a román nyelvet az állam hivatalos nyelveként definiálta. Ez lett az alapja a későbbi nyelvi, vallási, oktatási és közművelődési törvényeknek és rendeleteknek.

Brătianu liberális kormányának közoktatásügyi minisztere, Constantin Anghelescu annak a Spiru Haretnek¹⁹ volt a veje, aki már a századforduló előtt elvégezte a kisebbségi helyzetbe

¹⁵ *Lege pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, 1921. július 30. (M. Of. Nr. 82)

¹⁶ *Forrás*: Diószegi László: *i. m.* 34.

¹⁷ Balogh Júlia: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás 1918–1928*. Bp. 1996. 56.

¹⁸ Nagy Lajos: *i. m.* 223–257.

¹⁹ Spiru Haret a háború előtti Románia közoktatásügyi minisztere, a dobrozdjai és moldvai román közoktatás hálózatának átszervezője, a kultúrzóna elmélet atyja.

került moldvai csángóság, illetve a dobrudzsai kisebbségek oktatási-kulturális perifériára szorítását. A bukaresti célkitűzések megvalósítását legnagyobb mértékben a vallásügyi és agrárjellegű törvények tették lehetővé.

A szakadatlanul születő jogi szabályozások átrendezték a birtokviszonyokat, konszolidálták az ortodox egyház helyzetét, kiszélesítették és egységesítették a román oktatás és kultúra hálózatát, beszűkítvén a kisebbségi oktatás lehetőségeit, miközben megerősödött az állam védelmi-adminisztratív apparátusa és megváltozott az etnikai összetétel is.

A többször is kormányzati pozícióba került Brătianu és Nemzeti Liberális Pártja, a Iuliu Maniu vezette Nemzeti Parasztpárt, Duca és Tătărescu liberális kormányai, és a sor itt nem ér véget, hiszen a két világháború között 32 kormány váltogatta egymást a politika dzsungelében, hasonló nemzetpolitikai irányvonalat képviseltek. Ezeknek a kormányoknak közös jegyük „az 1923-as alkotmány alapján álló nemzeti parasztpárti-liberális nacionalizmus”²⁰ volt, ami a románság nemzetté érésében fontos volt ugyan, de olyan exkluzív nacionalizmust képviselt, amely a kisebbségeket ellenségnek és nem partnernek tekintette, diszkriminálta az állam polgárait.

1926 után is folyamatosan hozták ki a törvényeket az alkotmány gyakorlatba ültetése érdekében. Soroljuk föl az ide vágó rendelkezéseket:

a) *A föld- és vallásügyi törvények:*

*Az általános kultusztörvény,*²¹ 1928. április 22.

*A falusi és városi adósságok rendezéséről szóló törvény,*²² 1934. április 7.

*A veszteségek kártalanításáról szóló törvény,*²³ 1936. július 9.

*A külföldi szerzetesrendek vagyonának igazgatásáról szóló rendelettörvény,*²⁴ 1938. március 17.

*A szerzetesrendek erdőekkel való felruházásáról szóló törvény,*²⁵ 1938. március 30.

*A bukovinai vallásalap rendezéséről szóló törvény,*²⁶ 1938. április 2.

A római katolikus egyház a vallásügyi törvények közül az 1928. április 22-i vallásügyi törvény alapján került hátrányos helyzetbe. A 11. § szerint a római katolikus egyház nem sorolható a jogi személyiséggel rendelkező egyházak közé, következésképpen az egyházi oktatást koordináló évszázados múltú Státust sem ismerték el jogi személyiségként. 1932-től a katolikus iskolák ügyeit már kizárólag az 1920–21-es tanévben létrehozott népoktatásügyi osztály intézte. A 7. § külön kitért az állam és a katolikus egyház viszonyára, azzal a kitéttel, hogy ezt később majd egy külön szerződés fogja rendezni.

b) *A hadseregrel vonatkozó törvények,* amelyek alapvetően a települések etnikai összetételének megváltoztatását szolgálták. Ilyen törvények voltak:

Az 1927. május 25-i Mihai Viteazul-rend tisztjeinek földhöz juttatásáról szóló törvény

Az 1930. július 17-i telepítési törvény, valamint az ezt hatályon kívül helyező

Az 1932. április 6-i, a hadsereg által használt ingatlanok megvásárlásáról szóló törvény

²⁰ Balogh Júlia: *i. m.* 25.

²¹ *Lege pentru regimul general al Cultelor.* 1928. április 22. (M. Of. Nr. 89.)

²² *Lege pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane.* 1934. aprilie 7. (M. Of. Nr. 83.)

²³ *Lege pentru despăgubirea organizațiilor bisericești și culturale din Ardeal, Banat și pentru despăgubirea Patriarhiei și Mitropoliei Ungro-Vlahiei de pagubele suportate în urma aplicării legii pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane.* 7 aprilie 1934. 1936. július 9. (M. Of. Nr. 157.)

²⁴ *Decret lege pentru administrarea averilor călugărești din străinătate.* 1938. március 17. (M. Of. Nr. 63.)

²⁵ *Lege pentru modificarea legii pentru înzestrarea mănăstirilor cu păduri.* 1938. március 30. (M. Of. Nr. 74.)

²⁶ *Lege pentru organizarea fondului bisericesc al Bucovinei.* 1938. április 2. (M. Of. Nr. 77.)

Az 1933. május 4-i, Marosszék vagyonszövetségének kezeléséről szóló törvény

Az 1936. április 7-i telepítési törvény

Az 1938. december 16-i, katonai határővezet felállításáról szóló törvény

c) Az iskolatörvények közül a legnagyobb hatásúak voltak:

A nyelvhasználatra és vallásszabadságra vonatkozó, 1919. januári dekrétum

Az 1924. július 26-i, állami elemi oktatásról szóló törvény

Az 1925. március 7-i bakkalaureátusi törvény

Az 1925. december 22-i magánoktatási törvény

Az 1928. május 15-i középiskolai törvény

Az 1938. szeptember 29-i törvény az alsófokú mezőgazdasági oktatásról

Az 1938. május 31-én megjelent, fiú ipari oktatás működéséről szóló törvény

Az 1926. március 10-i magánoktatási törvény végrehajtásáról szóló módosító törvények egész sora: az 1929. aug. 19-i, az 1932. márc. 7-i, ápr. 22-i és május 18-i, az 1934. július 4-i törvényt módosítások

A felsorolt törvények nyíltan vagy rejtetten a nemzetállam kiteljesedését szolgálták, megerősítvén a román jelenlétet az ország egész területén. Az összes oktatáspolitikai intézkedés a korábban uralkodó magyar tannyelvű oktatás visszaszorítását célozta. A magyar állami iskolákat román állami iskolákká alakították, és a törvény előírásainak megfelelően az oktatás nyelvét az iskolafenntartó – tehát a román állam – határozta meg. Erdélyben teljesen átalakult az oktatási rendszer.

Az elemi oktatást konkrétan az iskolatörvények szabályozták. Az első ilyen törvény a Kormányzó Tanács idején született, az ún. *Nyelvhasználatra és vallásszabadságra vonatkozó 1919. januári dekrétum*, amely azáltal korlátozta a magyar nyelv használatát az oktatásban, hogy az állami iskolák tanítási nyelvét románra nyilvánította, aminek következménye az volt, hogy az addig magyar állami iskolákat román tannyelvű állami iskolákká minősítették át.

Az Angheliescu-féle iskolatörvények a magyar tannyelvű iskolákat már szinte teljes egészében az egyház hatáskörébe utalták. Az *1924. július 26-i, állami elemi oktatásról szóló törvény* a román jelenlét megerősítését tűzte ki célul egész Erdély területén, a pozitív diszkrimináció elve alapján. Ezzel a törvénnyel az egységes román oktatás alapjait fektették le. A törvényt az alábbi elvi alapokra helyezték:

- az elemi iskolai oktatás irányítása és ellenőrzése állami feladat,
- egyetlen iskola sem állítható fel a közoktatásügyi minisztérium előzetes engedélye nélkül,
- az elemi oktatás egységes egész Románia területén,
- az oktatás nyelve a román, de miniszteri engedéllyel a román oktatási előírásoknak megfelelő programmal működő kisebbségi nyelvű iskolák is felállíthatók,
- a tanítók kötelesek román nyelvvizsgát tenni, helyükön csak azok a tanítók maradhattak, akik sikerrel letették a nyelvvizsgát,
- azok a román anyanyelvű állampolgárok, akik anyanyelvüket a hosszú idegen uralom miatt elveszítették, kötelesek gyermekeiket román tannyelvű iskolába írni,
- minden egyes gyermek eredetét meg kell vizsgálni,
- lefekteti a kultúrzóna-elméletet és kijelöli a 20 kultúrzónát stb.

Az elemi oktatásról

Az Erdélyi, Bánáti, Körös-vidéki és Máramarosi Román Tanítók Egyesületének pedagógiai-társadalmi folyóirata, a Kolozsváron megjelenő *Ínväťätorul* „nemzetünk lelki egyesítése sarokkövének” nevezte azt a törvényt,²⁷ amely két igen diszkriminatív elvet emelt törvényerőre: egyik a származáskutatás és névelemzés volt, „amitől hangos volt tizennégy éven át a parlament és a Nemzetek Szövetsége”,²⁸ a másik a kultúrzóna eszméje. A törvény értelmében azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román tannyelvű iskolába járathatták. A származáskutatás azt is jelentette, hogy a nem magyarosan hangzó nevek viselői nem magyar származásúaknak tekintetnek, következésképpen román tannyelvű iskolába kötelesek jární, függetlenül a szülők kinyilvánította óhajától. A névelemzést az idézett *1924. július 26-i, állami elemi oktatásról szóló törvény* 8. §-a²⁹ és 19. §-a³⁰ alapozta meg. A 159. §³¹ a kultúrzóna létesítéséről intézkedett. A kultúrzóna fogalmába a többségében magyar, illetve nem román lakosú megyéket sorolták. Húsz kultúrzónás megyét nevesítettek meg, amely magába foglalta a határ menti megyék mellett az egész Székelyföldet és Belső-Erdélyt. A húsz megyéből tíz erdélyi volt, amely Erdély területének 46,4%-át, 47 415 négy-

²⁷ „Abia după 5 ani de la unirea politică a provinciilor românești s-a putut promulga legea învățământului primar, care este piatra unghiulară pentru unificarea suflotească a neamului nostru.” (Csak öt évre a román tartományok politikai egyesítése után sikerült közreadni az elemi oktatási törvényt, amely nemzetünk lelki egyesítésének sarokkővét képezi.) Jencia, C-tin: *Aplicarea legii învățământului primar*. *Ínväťätorul* VII(1926). 1–2. szám. Cluj 1–8. 1.

²⁸ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig*. Bp. 1941. 50.

²⁹ *1924. július 26-i, állami elemi oktatásról szóló törvény* 8. §: „Cetățenii de origine română, cari și-au pierdut limba maternă, sunt datori să-și instruiască copiii numai la școalele publice sau particulare cu limba română de predare.” (Azok a román eredetű állampolgárok, akik anyanyelvüket elveszítették, kötelesek gyermeküket kizárólag román tanítási nyelvű állami vagy magániskolába iratni.) Idézi Nagy Lajos: uo. 121.

³⁰ *1924. július 26-i törvény*, 19. §: „Acei, cari voesc a da copiilor lor instrucțiunea în familie sau în școale particulare recunoscute de Stat, sau la o școală din altă circumscripție, sunt datori să depună la școala circumscripției, de care țin, declarațiunea scrisă, arătând institutul sau școala în care îl vor învăța, sau că instruiesc în familie” (Azok, akik gyermekeiket otthon vagy államilag elismert magániskolákban vagy más körülmények között akarják nevelni, nyilatkozatot kötelesek letenni a körzetükben levő iskolában arról, hogy milyen intézményben vagy iskolában vagy a családban fogják taníttatni.) Idézi Nagy Lajos: uo. 121.

³¹ *1924-es, állami elemi oktatásról szóló törvény*, 159. §: „Membrii corpului didactic primar și normaliștii cari nu sunt originari din județele de mai jos și cari vor merge să funcționeze în județele: Bihor, Sălaj, Satu Mare, Maramureș, Odorheiu, Ciuc, Trei Scaune, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Hunedoara, Vijnița, Vașcăuți, Coțmani, Zastavna, Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Ismail, Durostor și Caliacra, vor lua angajamentul, că vor servi cel puțin 4 ani la școalele din aceste județe, vor primi pentru tot timpul, cât vor funcționa la aceste școale, un spor de leafă de 50 la sută, termenele de grație li se vor socoti din 4 în 4 ani.” (Azok az elemi iskolai és tanítóképzői tantestületi tagok, akik nem az alább felsorolt megyékből származnak, és ezekben a megyékbe mennek tanítani, úgymint: Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Hunyad, Vijnița, Vașcăuți, Coțmani, Zastavna, Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Ismail, Durostor és Caliacra, kötelezettséget vállalnak arra, hogy ezekben a megyékben fognak szolgálatot végezni legkevesebb 4 iskolai évben, az egész idő alatt, amíg ezekben az iskolákban működnek, 50 százalékos fizetéskiegészítést fognak kapni, a fokozati időt 4 évenként számolják.) Idézi Nagy Lajos: uo. 121.

„Acestor învățători li se vor acorda o primă de deplasare egală cu trei ori salariul lunar, cu accesoriile, la cei căsătoriti, și cu de două ori la cei necăsătoriti.” (Ezeknek a tanítóknak kiszállási prémiumot adnak, a családosok esetén a havi fizetés háromszorosát, a hozzá tartozó kiegészítésekkel, nőtlenek esetében a kétszeresét.) Idézi Nagy Lajos: uo. 123.

„Învățătorilor cari își iau angajamentul, că se fixează pentru totdeauna în localitățile de mai sus, termenele de grație se vor socoti din 3 în 3 ani, și vor putea primi și un lot de colonizare de 10 hectare din cele disponibile.” (Azoknak a tanítóknak, akik vállalják, hogy a fenti helységeken örökre letelepednek, a fokozati időt 3 évenként számolják, és kaphatnak egy 10 hektáros telepítési földterületet a rendelkezési állományból.) Idézi Nagy Lajos: uo. 123.

zetkilométert tett ki, 2 289 024 lakost foglalva magában.³² Az erdélyi kultúrzónás megyék a következők voltak: Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Maros-Torda, Aranyosszék, Hunyad és a bánsági Temes-Torontál megye. A kultúrzóna koncepciója a demográfiai térkép átrajzolása volt. Erre szolgáltak a hadseregbe vonatkozó telepítési, illetve a különböző földtörvények és kártalanítási törvények. Az állami elemi oktatási törvény is segítette a koncepció gyakorlatba ültetését a kultúrzónákban munkát vállaló, oda áttelepülő regáti tanítók kedvezményei révén. A törvény alkalmazását később még több rendelettel próbálták irányítani. Idevágó közoktatásügyi minisztériumi rendeletek voltak a vallásoktatásra nézve pl. a 25863/1936 és a 89407/1936 sz. utasítások. Előbbi előírja, hogy román eredetű szülők gyermekei csak román paptól és az állam nyelvén részesülhetnek hitoktatásban az állami iskolákban. Ez a rendelet ellenkezik az 1928. április 22-i kultusztörvény 16. §-ával, amely előírja a lelkiismeret szerinti hitgyakorlás szabadságát. A második rendelet az állami középiskolákba járó tanulók vallásoktatásáról intézkedik, amely a tanulók osztályszintű hitoktatását írja elő, a felekezeti különválasztást figyelmen kívül hagyva, az ellenőrzés jogát az igazgatóra ruhazza át, a hittantanítás nyelvét az állam nyelvét jelöli meg, megtiltja a tanulók vallásos összejövetelen való részvételét stb.³³

Az 1924. évi, állami elemi oktatásra vonatkozó törvény komoly kedvezményeket helyezett kilátásba a kultúrzónában tanítást vállaló, más megyéből oda költöző román tanítók számára. Ezek között szerepelt:

- 50%-kal megnövelt fizetés,
- 10 hektár telepítési telek, ha végleg letelepednek ott,
- előnyök a tanítói fokozatok megszerzésében,
- költségholdási/kiszállási prémiumok.

A különböző kedvezmények és jutalmak sok ókirályságbeli tanítót és tanárt vonzottak a kultúrzónákba, győztek meg a misszióról. A szolgálatteljesítés feladata négy évre szólt, de a föld legtöbbjüket végérvényesen a „kultúrzónához” kötötte.

A kultúrzóna koncepcióját nem csak a kisebbségi etnikumok utasították el, hanem az erdélyi románság haladó képviselői is, igaz, legtöbbször önös érdekeket követve. De a törvény megjelenésekor egységes volt a románság lelkesedése, hiszen a nagy nemzetegyesítés szelleme mellett egyéni előnyök lehetőségét is kiérették a törvényből.

1925. szeptember 6–8-án tartották meg az erdélyi román tanítók 7. kongresszusát Temesváron.³⁴ Itt vitatták meg az új elemi oktatási törvény alkalmazását. A Pora az Ínväjtörul hasábjain számol be a tanácskozásról. A résztvevők üdvösnek tartják törvényt, benne az emancipáció lehetőségét, az egységes elemi oktatás kiterjesztésének és a tanítóság morális felemelkedésének zálogát látják.³⁵ Ugyanebben a számban J. Cociorva az állami elemi iskolák nemzetépítő szerepéről mond véleményt, de visszautal annak a szükségességére, hogy az államnak kötelessége lenne az iskolák fenntartásáról gondoskodnia, nem megterhelendő vele a község lakosságát. Ugyanakkor a múlt utáni nosztalgia, mint követendő cél is hangot kap a cikkben, nyilván szerző a korábbi magyar, államilag finanszírozott erdélyi oktatásra gondol: „*Legyen állami iskolánk a maga dicséretes szervezetével, olyan, amilyen itt Erdélyben a múltban volt. Ez az iskolatípus, amelyet nyugatról vettünk át, hozta meg leginkább a nemzet lelki egészségének gyümöl-*

³² Balogh Júlia: *i. m.* 65.

³³ Gyfv. Érs. és Székesskápt. Lvt. Vegyes tanügyi iratok. 2859/1936. *Előadói ív. Határozati javaslat. Közoktatásügyi miniszteri rendelet az állami iskolákban végzendő hitoktatásról.*

³⁴ Az erdélyi román tanítók első kongresszusát Szebenben tartották 1919. február 24–26-án.

³⁵ Pora, A.: *Al 7-lea Congres al învătătorilor ardeleni – Timișoara 6–7–8 sept. 1925.* Ínväjtörul VI(1925). 8–10. Cluj 227–229.

*csét azoknál a népeknél, lévén, hogy ez felel meg legjobban az állam érdekeinek. [...] Ez a hajlék született meg az új iskolatörvény révén. [...] A törvény alapján a községek lakosságának kötelessége az iskolák fenntartása és a szükségességgel való ellátása. [...] Nálunk Erdélyben, a múltban az iskola fenntartása az állam kötelessége volt.*³⁶

A tanítók 7. kongresszusán az erdélyi, bánági, Körös-vidéki és máramarosi román tanítók megfogalmazták az összes elvárásaikat az új törvény alkalmazásával kapcsolatban. Kéréseiket pontokba szedték. A 4. pont az anyagi természetű juttatásokra vonatkozik. Itt azt kérték, hogy a tanítók számára lakásokat építsenek, vagy lakásépítésre pénzt biztosítsanak, akár városi, akár falusi közösségekben működnek. Minden tanítónak és minden iskolának földterületet adjanak, ha másként nem lehetséges, akár az állami alapból is. Továbbá kérték, hogy a 159. cikkelyt terjesszék ki az összes heteroglott területen dolgozó tanítóra.

Akkor még abban reménykedtek, hogy minden kultúrzónában tanító román tanítóra kiterjeszhetőek lesznek az elemi oktatásra vonatkozó törvény kedvezményei. A törvény ugyanis az ezekben a zónákban megtelepedő tanítók kedvezményben részesítését írta elő. 1926-ban még mindig a lelkesedés jellemzi az erdélyi román tanítók társadalmát. Ekkor is az idézett *Ínväťatorul*³⁷ című folyóirat köré csoportosult értelmiség harcos magatartásáról számolhatunk be. Constantin Jencica a „román elem határ menti megerősítésének” eszközét látja a törvényben,³⁸ utalván a kultúrzónák „jótékony” hatására. Jencica szerint a törvénynek két alapelve van: az egységes román oktatás és az állami oktatás meghonosítása a csatolt területeken is. A törvény lehetővé teszi, hogy a kötelező oktatást a régi Királyságban 5 évről 7 évre, Erdélyben 6 évről 7 évre emeljék, ami a tömegek kulturális fölemelkedésének egyik fontos tényezője lehet. Az állami oktatás egyik fontos hozadéka az lenne, hogy jobban lehetne követni a kisebbségi lakosság kulturális erejét. „A városokban, főleg a kisebbségek által lakottakban, a tanulók önsziszterása problémát jelent, amelyre nem lehet könnyen megoldást találni, de az egész város iskoláiról pontos adatokkal rendelkezvén, ebben az esetben rendelkezésünkre áll annak a kulcsa, hogy évente megismerjük a városbeli iskolákban folyó munkát és ebből a kisebbségek kulturális erejét is.”³⁹

1928-ban tartották meg az erdélyi tanítók azt a kongresszusukat, ahol elvárásaikat, szándékaikat és álláspontjukat szerették volna tisztázni az elemi oktatásról szóló, 1924. évi törvény diszkriminatív alkalmazásával szemben. Az 1928. augusztusi kongresszust felfüggesztették annak következtében, hogy a résztvevők a régi Királysággal szemben kritikus hangot használtak. Az erdélyi román tanítók bosszúállással vádolták Anghelescu minisztert és köreit. „Anghelescu egy bosszúálló hordával hagyta magát körülvenni, akik nem szeretik Erdélyt, és jól irányzott információkkal, minden eszközt felhasználva megakadályozták az erdélyi régió sajtóságos problémáinak szerencsés megoldását”⁴⁰ – olvassuk az *Ínväťatorul* 1928/11. számában Traian Şuteu írásában. A kongresszus újraösszehívását 1928. december 27–28-ra időzítették. Az Erdélyi Tanítók Egyesülete (Asociația Înväťatorilor din Ardeal) ekkor fogalmazta meg a Dr. C-tin Anghelescu közoktatási miniszterhez intézett követeléslistát. Az Erdélybe betelepülő regáti kollégáikkal azonos privilégiumokat követeltek, egyebek mellett, hogy:

³⁶ Cociorva, J: *Situația școalelor primare în Transilvania*. *Ínväťatorul* VI(1925). 8–10. Cluj 3.

³⁷ Ez a folyóirat az erdélyi, bánági, Körös-vidéki és máramarosi román tanítók pedagógiai, társadalmi lapja, amelynek első száma 1919-ben jelent meg Kolozsváron.

³⁸ „Este o problemă însemnată pentru întărirea elementului românesc la graniță.” Vagy: „La graniță trebuiesc luptători de prima linie, nu recruți.” Jencica, C-tin: *i. m.* 7.

³⁹ „La orașe, mai ales în cele populate de minoritari, facerea recensământului este o problemă, care nu se poate rezolva cu ușurătate, căci având date precise despre școlarii din întreg orașul, în acest caz dispunem de o cheie pentru a cunoaște anual mersul școalelor din oraș și din ele forța culturală a minorităților.” Jencica, C-tin: *i. m.* 6.

⁴⁰ Şuteu, Tr.: *Oprirea congresului act de războare*. II. *Ínväťatorul* IX(1928). 11. Cluj 5–7.

1. ismerjék el a II. és I. oktatói fokozatot 6, illetve 12 év régiség után,
2. az 1925. évi április 14-i nyugdíjtörvényt terjesszék ki az erdélyi tanítókra is, és a háború alatti éveket ismerjék el duplán,
3. a katonai fokozatokról szóló törvényt terjesszék ki az erdélyi tanítókra is,
4. ne kényszerítsék a fiatal tanítókat arra, hogy az egyesített területeken gyakor nokoskodjanak,
5. a Legfelső Tanfelügyelői Tanácsban saját embereik által képvisel tük legyen,
6. a tanintézetek vezetőinek gyermekeit delegálják ezekbe az intézetekbe, és kapjanak teljes fizetést a költségvetésből,
7. méltányos fizetéseket, az oktatói fokozatok után járó juttatásokat integrálják az alapbérebe,
8. a falusi tanítók kapjanak lakhatási bérkiegészítést és utazási költség térítést, szüntessék meg a családi adó hozzájárulást és a szolgálati időt csökkentsék 30 évre.

A törvény alkalmazásáról nem szüntek meg a viták. Nemcsak a sajtóban folyt a vita, vitáztak róla a parlamentben is. Olvassunk csak bele Alexandru Aciu szenátor parlamenti érvelésébe: „Uraim, kétféle állampolgárságot teremteni egyetlen államnak se lehet célja. Különböző kötelességek és különböző fizetések létesítése ugyanazon fajta állami tisztviselők között nem indokolható semmivel, sem emberi, sem állami érdekekkel. Meg nem engedhető, hogy ugyanazon országban ne legyen ugyanazon nevelés, ugyanazon oktatás, ugyanazon politika, ugyanazon fizetés és ugyanazon büntetés.” Iosif Popovici képviselő: „Képviselő urak, van szerencsém indítványt beterjeszteni oly értelemben, hogy ez a bizonyos 195. § hagyassék ki a törvényből. Indokaim nemzeti, pedagógiai és szociális jellegűek. Elsősorban e zóna nem terjeszthető ki Temes-Torontál és Arad megyékre, mivel e két megyét nem szabad megsérteni, mert itt éltek a nemzeti kultúra első apostolai 1812-ben, és innen került ki egész sora azoknak a tanítóknak, akik az egész tartományt felvilágosították. Másodsor Temes-Torontál megyének 3000 tanítója van, akikre nézve sértő ez a rendelkezés. [...] Az Udvarhely-, Csík- és Háromszék megyékre vonatkozó rendelkezés, úgy tűnik, mintha az ottani polgártársaink ellen irányulna.” Franz Kréuter: „Kérem e paragrafus kihagyását. [...] Egy tanító, ha a kisebbséghez tartozik, bármikor elüldözhető, ha román nyelvi vizsgának vetik alá a 195. § alapján.” Policaro Betianu: „Képviselő urak, a cárok idejében volt hasonló intézkedés. Azok a tanítók, akiket Szibériába küldtek – előnyöket élveztek... Képviselő urak, Hotin megye nincs Szibériában. Így nekünk van ott tanítóképzőnk, vannak saját növendékeink, akik maholnap tanítók lesznek, és akkor hogyan engedhetik meg Önök, hogy e megyékben, ahol a tanítók ugyanazt a munkát végzik, közöttük aszerint tétessék különbség, ki idevaló és ki jött ide, s ez utóbbi 50%-os fizetéssel, 10 hektár földdel többet kapjon, mint a megyebeli születésű tanító? Javasolom e paragrafus eltörlését.”⁴¹

Később újabb törvények segítették a „kolonizálást”. Az 1930. évi telepítési törvény (Lege asupra colonizării) „kifejezetten nem rendelkezik arról, hogy a telepítés csak a román faj érdekében történhet, azonban az ekkor hatályos alkotmánytörvény értelmében telepíteni csak román fajú népeket lehet” – írja Nagy Lajos.⁴²

A kultúr zóna és a névelemzés tervezett hatása nem maradt el. Egyértelműen megállapítható, hogy az 1923–1940-es periódus az egységes román nemzeti oktatásügyet szolgálta.

⁴¹ Dezbaterile Senatului Nr. 63 din 1923/24. București 1924, valamint Dezbaterile Senatului Nr. 74, din 1923/24. Buc. 1924. Részlet. Közli Balogh Júlia: *i. m.* 70–72.

⁴² 1923. évi Alkotmány 3.: „Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de semintie străină.” (Románia területét nem szabad betelepíteni idegen nemzetiségű népekkel.) Ezt az előírást az 1938. évi alkotmány szó szerint átveszi. Idézi Nagy Lajos: *i. m.* 158.

A középfokú oktatásról

Románia tanügyi rendszerében a középfokú oktatás a liceumokat, tanítóképzőket, kereskedelmi liceumokat, a fő- és al gimnáziumokat, valamint a szakosított oktatási intézményeket foglalta magában. Az al gimnáziumok vagy egyszerűen gimnáziumok megnevezést az 1928-as középiskolai törvény megjelenése után kezdték használni, fokozatosan kiszorítva a polgári iskola megnevezést. Leginkább a felekezeti iskolák ragaszkodtak továbbra is a polgári iskola megnevezéshez.

A középfokú oktatást szabályozó, a legradikálisabb változásokat előidéző törvények közül kettő emelkedik ki: a *baccalaureátusi*, illetve a *magánoktatási törvény*.

Az 1925. március 7-i *baccalaureátusi törvény* a Romániában 1864-ben, a középfokú oktatásról megalkotott első szerves törvény folytatásának tekinthető. Ez a törvény változatlanul volt érvényben 1898-ig. Spiru Haret, az akkori román oktatásügyi miniszter ekkor megszüntette az addig érvényes *baccalaureatus*, bevezetvén helyette az abszolváló vizsgát. Romániában ennek a törvénynek az alapján szervezték meg a középfokú oktatást. A hatalomváltáskor az erdélyi és a régi királyságbeli középfokú oktatás egységesítésének elve alapján Anghelescu oktatásügyi miniszter visszaállította a *baccalaureatus*,⁴³ amely sok elégedetlenséget szült a magyar és a román pedagógus társadalomban egyaránt. Két példával szeretnénk illusztrálni az Anghelescu-törvény erdélyi románok általi recepcióját. Ghidionescu, a kolozsvári egyetem pedagógiatanára így jellemzi az oktatás helyzetét: „Az iskola börtön, a tanulók gonosztevők, a tanárok zsandárok, az inspektorok spionok, a vizsgálóbizottságok inkvizíciós törvényszékek s ezek felett egy nagy miniszter, aki mint egy guillotine lecsap és megöl mindenkit, nagyot és kicsit, [...] mi nem ilyen iskolát akarunk.”⁴⁴ Lupaş kolozsvári egyetemi tanár panasza: „Ilyen bánáshoz nem voltunk szokva idegen uralom alatt sem [...] a kisebbségi felekezeti tanárok iránt is bizalommal kellene lennünk s őket jó hazafiaknak tartanunk addig, míg az ellenkezője be nem bizonyul: nem igazságos őket ok nélkül gyanúsítani.”⁴⁵

A 1925. december 22-i *magánoktatási törvény* általános rendelkezése értelmében állami, magán (ide sorolja a felekezeti iskolákat), községi és autonóm (magánosok által létrehozott) iskolákban tanulhatnak a gyermekek óvodai, elemi és középiskolai tagozatokon. Magániskolák csak minimum 10-es gyermeklétszámmal létesíthetők, a minisztérium engedélyével, amely ellátja az ilyen intézmények felügyeletét és ellenőrzését. A családban tanuló, iskolát nem látogató magántanuló csak állami iskolában vizsgázhat le. A tanszemélyzet hűségesküt és nyelvvizsgát, valamint alkotmányismereti és történelemismereti vizsgát köteles tenni. A hivatalos okmányvezetés és kapcsolattartás nyelve a román. Oklevelet nem adhatnak ki csak abban az esetben, ha nyilvánossági jogot kapnak a minisztériumtól, és ezeket a bizonyítványokat a tanfelügyelőség aláírásával láttamozza. A román származású gyermekek kizárólag csak román nyelvű oktatásban részesülhetnek. A zsidó magániskolák nyelve a román vagy a héber, a muzulmánoké a román vagy a török nyelv lehet. Néhány tantárgyat, mint az alkotmánytant, Románia földrajzát, a románok történelmét és természetesen a román nyelvet csakis román nyelven, kötelező óraszámban lehet oktatni.

⁴³ „Franciaországban a katolikus iskolákkal szemben vívott küzdelemben 1823-tól kezdve fegyverként használták a *baccalaureatus*, amely ellenőrzést tett lehetővé a liceumok hiányai, a tanulók gyenge előkészültsége, a köztársasággal szemben táplált ellenséges nézetek és a történelemnek a köztársaságra nézve hátrányos szellemben tanítása tekintetében...” Dr. Gál Kelemen: *A baccalaureatus*. Kisebbségi Iskolaügy. 1929. júl. 16/1. 2.

⁴⁴ Gál Kelemen: *A baccalaureatus*. = Kisebbségi iskolaügy 1929. szept. 16/2. 21.

⁴⁵ Gál Kelemen: *A baccalaureatus*. = Kisebbségi iskolaügy 1929. júl. 16/1. 12.

A korabeli törvények olyan követelményeket emeltek törvényerőre, amelyek a magyar vagy más kisebbségi nyelvek kiszorítását célozták az állami oktatás rendszeréből, akár elméleti, akár ipari, kereskedelmi vagy mezőgazdasági oktatásról legyen szó.

A felekezeti iskoláknak kötelező volt az állami iskolák tantervének a követése, kisebb, a felekezeti hitoktatás jellegét hangsúlyozó tantervi módosításokat miniszteri engedélyeztetés esetén eszközölhettek.

A középfokú oktatást átfogóan először az 1928. május 15-én a Monitorul Oficial 105. számában megjelent *középfokú oktatásról szóló törvény* szabályozta. Hatálya kiterjedt az állami és a magániskolákra egyaránt. A törvény 2. §-a előírja, hogy a középfokú oktatást az *állami iskolákban* és a magánoktatási törvény alapján működő, az állam által *autorizált magániskolákban* vagy otthon, a *családban* folytatják. A 10. § szerint *az oktatás kötelezően román nyelven történik*, de az anyanyelvet is tanulhatják, fakultatív módon és nem tantárgyként. *Kisebbségi nyelvű iskolák létesíthetők* és működtethetők ott, ahol a lakosság többsége nem román. Tantárgyként az iskolai programba is felvehető az anyanyelv. Minden kisebbségi iskolában azonban néhány tantárgy oktatását kötelezően románul kell folytatni. Ezek: a román nyelv, a románok történelme, Románia földrajza, az állampolgári nevelés.

A 137. § a román felekezeti iskolákat *privilegiumhoz* juttatja a többi felekezeti iskolával szemben azáltal, hogy az állami iskolákkal azonos jogokkal ruházza fel. Kiemelt iskolák voltak: a balázsfalvi, a belényesi és a brassói görög katolikus román iskolák.

A magyar nyelvű középfokú oktatás legnagyobb részét a hitvallásos iskolákban folyt. Erdélyben az 1928/29. tanévig összesen 130 állami középiskola működött, amelyből a temesvári fiú algimnázium volt teljesen magyar tannyelvű, rajta kívül még 1–1 magyar tannyelvű tagozata volt a nagyváradi fiú főgimnáziumnak, illetve a temesvári és az aradi leánygimnáziumoknak. A többi magyar tannyelvű középiskola felekezeti fenntartású volt.

Vessünk csak egy pillantást Diószegi László alábbi táblázatára!

4. táblázat. A magyar tannyelvű középiskolák helyzetének alakulása Erdélyben 1920–1938 között⁴⁶

Iskolatípus	1920				1938			
	Iskolák száma		Tanulók száma		Iskolák száma		Tanulók száma	
	Felekezeti	Állami	Felekezeti	Állami	Felekezeti	Állami	Felekezeti	Állami
Liceum	32	9	13 520	3 800	19	–	4 216	–
Polgári	59	22	9 708	3 619	18	–	1 742	–
Képző	11	1	1 475	134	5	–	669	–
Kereskedelmi	7	6	667	571	4	–	269	–
Földműves	–	–	–	–	4	–	202	–
Összes magyar	109	38	25 370	8 124	48	–	7 127	–
EGYÜTT	147		33 494		48	–	7 127	–
Összes középiskola	Kb. 920		Kb. 180 000		935		212 280	
Összes magyar tannyelvű középiskola	147 16%		33 494 18,6%		48 5,1%		13 117 6,1%	

⁴⁶ Forrás: Diószegi László: *i. m.* 31.

1920-ban 147 középiskolában tanultak magyarul a létező mintegy 920 közül, ami kb. 16%-os aránynak felel meg. Az összes középiskolás (kb. 180 000) 18,6%-a (33 494) tanulhatott magyarul, felekezeti, illetve állami fenntartású iskolákban.

A periódus végére minden magyar középiskola – összesen 48 – felekezeti fenntartású volt. Ezekben már csak 7127 tanuló tanult. Ez azt jelenti, hogy az összes középiskolák számához viszonyítva (kb. 935) a magyar felekezeti iskolahálózat aránya 5,1%. A változás tendenciája egyértelműen negatív, bármely adatot hasonlítunk is össze a két tanév viszonylatában.

Volt egy korszak, amelynek veszteseivoltunk. A számok és a törvények önmaguktól beszélnek. A század, amely megszülte a fenti törvényeket, elsüllyedt a vénülő történelemben. Olyan a látkép, mint egy sekély tengerben megfeneklett fregatt: víz alatt a teste, ágaskodik a tatja. A látkép 20. századi. A 20. század még nem a múlt. Mi sem vagyunk a múlté.

The Horses Coaches and His Drivers or the Regulation of the Transylvanian School System Between the Two World Wars. The constrains of the native language instruction was arranged by same discriminative legislation in Roumania between the two WW. This lows eliminated the use of native language in the state instructions system, that resulted in the amplification of the role of religious school system. The effects haven't been neutralized yet. The contemporary generation who grew up in the era of the information inhibitional communist regime don't know or superficially knowthe school history of that time. In this synthesis I would like to adjust this hiatus.